

Şeirindən daha şeir olan şair

Hacı Mail, Hacı Əliəkra və, hacı Vaqiflə necə tanış olduğumu bu oçrekin yazılmasından sonra qələmə aldığım «çılğın həsrət» başlığı altında rəhəmətli Hacı Əliəkrama həsər etədiyim yazıda izah etmişdim, ancaq o oçerki oxumayanlar üçün buradaki tanışna səbəbinə aid olan sətirleri silə bilmədim. Bu yazının baş paragraflarının, adı çəkilən oçerkin başlanğıcına bənzəməsi məhz bu səbəbdəndir.

20 yanvar hadisələrindən həməən sonra simalarını uşaqlıqdan xəyalımızda canlandırdığımız dəmir duvarlar arxasındakı qardaşlarımızı gördük. Görürdük, udumlayırdıq, tamsına - tamsına yalayırıdık, dadırıdık, başımıza çəkirdik, nə bılım yuxudaydıq kimi yaşayırdıq. O soyuq günləri. Doğrudanda bizlərlərlə fərqli rəftarlı, hətta dəyişik görünüşlü adamlardılar. Bircə bucur adamlar görməmişdik. Ümumiyyətlə meşin «plaş»lı, dəri papaqlı, yeddi rəng göy qurşağı görünümlü boyunbağlı, ağzında işıldayan ən az beş - altı qızıl dişli kişilər və ümumiyyətlə ağ zəmin üzərində mavi naxışlarla süslənəmiş ipək yaylıqla başı yarı örtülü, yenədə qızıl diş və meşin paltolu qadımlar Təbrizə gəl ha - gəldə idilər. onların dilləri bəzi ahənglər, kəlmələr və cümlə quruluşları etbarilə qulağımızda başqa cür səslənsədə, bizimlə eyni dildə danışırdılar və qulağa yaman şirin gəlirdi. Aralarında ara – sıra xalqı meydanlarda tanklar altına buraxıb Təbrizə qaçmış mürəkkəb və üst - başından şübhe daşan adamlarla Yanaşı, saf - sadıq adamlarda gəlirdi. Kimisi Arazdan çimərək keçib, çamadan dolusu təzə qızıl onluqlarla gəlib, Moskvada yaşayan Heydər Əliyevlə tələfon görüşməsinə can atırdı, kimisi azadlıq radiosuna Bakıdan danışib kimlərəsə raportlar verməyə çalışırdı, kimisi farsdilini ana südüylə əmmiş kimi qırıldadaraq doğmalığ taslamağa əlləşirdi və ...

§

Bir soyuq cümə gününün səhəri Təbriz radiosunun müdürürlərindən olan yaxın bir dostum zəng eləyib mənə evinə çağırırdı ki Bakıdan

qonaqlarımız var. Özümüə bənzəyən bir adam görmək sevdası ilə tələsik şal - papaq edib getədim. Xəyalımızda canlandıraraq yaşatdığımız köhnə Bakı ahalsinə bənzəyən 3-4 nəfər qonaq varıdı. Qucaqlaşdıq və nədənsə birisi ilə qucaqlaşmağımız uzandı və çiyinlərimizə söyəkədiyimiz başlarımız qopmaq bilmədən hələ ağlaşdıqda.

Sıra tanış olmağa gələndə ev sahibi mənim adıma deyib şair və Şəhriyarın şagirdi kimi təqdim etdi. Onlarında adlarını, Vaqif, Əlikram, Mail .... Qonaqlardan biri olan Əlikram

Mailin şair olduğunu deyən kimi onu tanıdım amma onun tanıdığım Mail olduğundan şübhəliydim. Tələtin və Ağaxanın Oxuduğu muğamlarda Mail təxəllüsü yadımdaydı. Bu qucaqlaşaraq ağlaşdığımız adamdan eyni «Mail» olduğunu Soroşduğumda, məlul - məlul köksünə sallamış başımı qaldıraraq, qızarmış gözlərilə mənə zillənib, «bəli. Həmənlə Mailəm» dedi və ah çəkərək, ağlayan uşaqların son səksəkələr çəkdiyi kimi burnunun tam ortasından bitən nazik bıçığı altındakı dodaqlarından gizli bir hıçqırırqda qopdu. Bir daha, «həmənlə Mailəm ağa!» Deyib susdu. O möhkəm qəzəlxan idi. İsrarlarıma qarşı bir oxudu, iki oxudu, üç oxudu

Mailin qardaşı olan Əlikramda bu söhbətdən geridə qalmasın deyə ağa hüseyin adlı meyxanaçıdan satirik beytlər oxuyur, məzəli xatirələr danışır. Bizim əhvalımızın tam şairanə və tutğuün olduğu üçün oda ləhnini dəyişib yanıqlı bir beytlə ikili aramızda yerini tapdı:

*Füqərə qəlbinə hər kəs toxuna
toxunar sinəsi allah oxuna*

amma dözə bilmirdi, çünki zatən deyib - gülən adam idi, necəki Seyid Əzim Şirvaninin Məkkə yoldaşı «Zülali»yə görə söylədiyi bir şeirlə yenə məclisə rəng qatdı: Ağsudan olan «Zülali» Məkkə səfəri boyunca ağlayıb vətən vətən eləyirmiş, Seyid Əzim vətənə çatan kimi, «əşi gedim bu Zülali nin vətənini görüm necə yerdür ki» deyə yollanır və bir kora kənd görüb deyir:

*Qurbətdə deyərdin ki «Zülali» vətənim var
ensin göziyə qarə su!, «Ağsu» vətən oldu?*

O illər dilə - dişə düşən «Aram-i canım» qəzəlimi ev sahibinin xahişi üzrə oxudum. Xoşlandılar və Mailin meyli ilə bir beyt şeiri araya qoyub nəzirə yazdıq:

*səndən sora qəlbi neylirəm mən?
getsən bunuda apar əlində*

arşivimdə onun yazdığı şeir öz əlyazması ilə hələdə durur.

Axşama doğru Rəsul ağa gildən ayrıldıq. «Təbriz» hotelinə getdik. Söz - söhbət qurtarmırdı. Gün orta ikindi namazımızı şam - xuftənlə bir yerdə qılıb söhbətə davam etdik. Səhərə yaxın bir az dincəlmək üçün evə qayıtdım. Səhər - səhər yenə mənə zəng eləyib çağırırdı. Deyəsən Təbrizi tanımaq və gəzib dolanmaq meylini unutmuşdu. Bir mehmanxana otağına qapanıb gecələyirdik. O neçə günün necə keçdiyini heç bilmədik. O «Şeyx Əli Tuti»nin mərsiyələrindən oxuyurdu və ağlaşırdıq. Bakıya gedəndən sonra mənim Təbriz radiosundan oxuyacağım üçün xahişim üzrə mənə «Tuti»nin yeznəsi vasitəsilə Tutinin mərsiyələrini yolladı.

§

Mən Bakıya getmək həvəsilə çırpınırdım. Soruları rubl bahalaşarsa ala bilmərəm qorxusundan bir az pul düzəldib bizim tay Astaraya yollandım. Biz astaraya çatanda 150 riyala al - ver olan rubl saniyə -

saniyə bahalaşib axşam üstü artıq ucuz almaqdan yorulub, 340 riyal dan 3000 rubl pul dəyişdirib, Təbrizə qayıtdıq. Sabah soruşub gördük ki Təbrizdə rublun biri 120 riyaldır. Mən 3000 rublumu Bakıya aparması və mən getədikdə özümə qaytarması üçün Mailə verdim və mən Bakıya getədiyim zaman rubl 10 riyala düşmüşdü. Urus pulu bizim əbrizin Eynalı dağının torpağı kimi olmuşdu, ordan qızıl çıxarmaq istəyənlər 10 riyal qoyub 9 riyal götürərmiş. Buda mənim əvvəl - axır ticari təcrübəm kimi bu yolda ticari və məişət fərasətimi və bacarığımı mənə göstərdi. Novruz bayramı çatdı və biz Bakı züvvarı olduq. Sərhəddə o zaman S.S.S.R alı savetdə deputatlara məxsus amblemi yaxasına taxıb qarşılaşmağımıza gələn Anar, Bəxtiyar Vahabzadə, Yaşar Qarayev, Bəkr Nəbiyev, Astara raykomu Soltan Əsgərov əcibə ətli - canlı və vəzifəsi yoğunluğundan bəlli olan Astara şəhərinin iaşə müdüründən ibarət bir heyət bizi rəsmi protokolla körpüdəcə qarşıladılar. Astaranın hökumət mehmanxanasında (dosların yeri boş) çölquşu, xəngəl və ağ balıqla nahar elədikdən sonra yola düşdük. Yolda gördüyüm hər nöqətəni udumlayırdım. Talış sıra dağlarını, bir - bir yol üstü şəhərləri və kəndləri və oxuduğum tarixi və coğrafiyanı və hər şeyi. Bəzən gizli- gizli ağlayırdım. Gah şövqdən və həyəcədən və gah tarixi bir nisgil üzündən. Bakının neft buruqlarında dikəlmiş qüllələri görərkən qanım damarlarımda donub durur kimi, ürəyim xırtdəyimdə döyünürdü. İlk Bibi heybəti uzaqdan salamladım. Ancaq gecənin qaranlığıma bürünmüşdü Bakı. Girişimiz uğurluydu demək. Çünki özlərinin dediyi kimi «promoy» toyxanaya getdik. Yaşar müəllimin qızının toyuydu. Yorgunuq deyə tez bazar toydan çıxıb bizə ayrılan mehmanxanaya getdik. Gecə 12 də «Anar» mehmanxanaya gəlib məni ayaqla gəzdirdi. Soyuq gecədə Bakını Anardan və Bakı küçələrindən doymadan adımlayırdıq. Bura Xaqani küçəsidir. Bax mənim evim bu həyətdədir. Bura ... Bura ...

§

Səhər - səhər qoxumuzu almış kimi mehmanxanada görüşümə ilk gələn Mail idi». Ağa sənə şəhərdə xoş keçməz, gəldim sənə kəndə aparım»deyə mavi jigulusuna soxub məni qaçırır kimi tər - tələsik mehmanxanadan alıb ayırdı. Şəhərə ilk dəfə gələn kəndli balası kimi yol boyu maşında şəhərə huyuxumşdum. Binaları, adamları, dükənləri, gözdən keçirirdim. Yaxşı görmədiyim yeri arxaya dönüb izləyirdim, amma görmədən ötüb keçdikələrimidə qaçırırdım. Deyəsən Bakını şərbət kimi udum - udum başıma çəkmək istəyirdim. Şəhərdən çıxıb kəndlər və qəsəbələrlə bir bə bir tanış olurdum. Nəhayət gəlib Qafqazın qubbə- tül islamı olan Nardarana çatdıq. Mailin malikanəsi böyük və ziyəsinin ürəyi kimi geniş həyətlili bir ev idi. Oğlu Mustafa gəldi. Bir - bir kəndlilər məni görməyə gəldilər. Hər biri bir əllamədi sanki. Mail ailədən galma sərvəti sayılan

Füzuli divanının əl yazma nüsxəsini sayqı və təşrifatla gətirdi. Öpüb gözümlə üstünə qüydüm. Vərqlədim və mənə də hicri 907 inci ildə yazılmış bir nüsxəsinin olduğunu ona danışdım. Ağzı Füzuli qəzəlli, meyxanalı, muğamlı aqsaqallar gəlirdilər və getmirdilər. Söhbət yaman qızıymışdı. Düzü mənə buraxsaydılar bax elə ordaca qalardım. Oraya gələndən Nardaranlılardan biri mənə hamıdan daha çox yapışdı. Səsi və sözləri hələdə qulağımdadır. Muğamatı yaxşı bildiyimə baxmayaraq, Qafqaz məktəbinin nə olduğunu onun məktəbindən və rəhle-yi tədrisatından öyrəndim. Anladım ki Bakı tərzli Şirvan və Qarabağ tərzilə nə kimi xallar və nöqətlərlə fərqlənir və muğamat, məşhurun əksinə Qarabağda yox, Bakı və kəndlərdə oxunandır. O məsələni humayunun dərəcəsinə həm Bakı boğazı ilə oxuyurdu, həm Qarabağ şivəsilə həm də Şirvan ya Şamaxı şivəsilə; incəliklərini və fərqlərini anladır və mənə başa salırdı. Bəlkə də o gündən etibarən mənə ağzımda Bakı muğam avaz şivəsinin dadı eləcə qalıb və qulağım elə oradan silinib və başqa səbklərdən o qədər də dad və tam ala bilmirəm. «Məşhədi Hidayət əmi» ömrümdə unuda bilməyəcəyim kişilərdən biri oldu və yaşadığıca mənəmlə yaşayacaq.

§

Nardaran Qafqazın elm və mirdniyyət mədənidir. Bu kənd Şeyx Məhəmməd Əmin Ağa (bu Məhəmməd əmin Rəsulzadənin atasıdır), Məşədi Məzahir ağa, Axund Molla Hacı Əli, Şeyx Əhməd Ağa, Şeyx Rəsul Ağa, Şeyx Həsənağa Ağa, kimi dini alimləri və Hacı Əli Pərişan, Hacı Mahir, Mirzə Abbas Şahin, Hacı Ələmdar Mahir, Hacı Molla Şeyx Əli Tuti (Nardaranda şüəra məclisinin müdürü) kimi şairlərin yurduudur. Hələ başqa sahələrdə yetişdirib təqdim etdiyi simaların adını çəkmirik.

§

İkinci novruz ağay Musəvi Ərdəbilini Bakıya və yenə də Nardarana qonaq apardıq. Qonaqçımız Mail idi. Mail ağa ilə yaxın dost oldu.

§

Bir gün evindən mənə zəng eləyib Məkkəyə gedəcəyini və mənəmlə hamaş olmasını arzusunu bildirib dedi: » sən imkanlı adamsan ona görə başqa təklif ağzımdan gəlmir, amma əgər İrandan Məkkəyə getməyin çətin olsa mən buradan təşkil eləyim, yetər ki sənəmlə bir yerdə haca

gedək». Mən ona təşəkkür edib xeyir dua verdim və başqa zəmana və qismətə həvalə etədim.

§

Mailin İranda dostları çoxalmışdı və mən artıq Tehrana köçəsi olmuşdum. Az - az görüşürdük.

§

Mən «17 qafqaz şəhəri» adlı sənədli filmimi çəkmək üçün bir texniki qrupla Bakıya getdim. Çatan kimi Hacıyı axtardım. Yanıma gəldi və mənə qəzəlxanlar əncüməninə aparmaq istədi. Başımın qarışıq olmasını deyib və ancaq filmdə mənə yardım etməsini xahiş etdim. Məni məşinmə mindirib Abşronu qəsəbə - qəsəbə gəzdirdi. Etnografiya - tarix institutundan hər məntqənin və abidənin mütəxəssisini alıb Hacı ilə birlikdə qalaları dolandıq. Suraxanıya, Ramanıya, Bulbuləyə, Qalaya, Büzovnaya və ... getdik. Nərdaran bölümündə o xüsusilə özü danışdı. Şah Abbas karvansarasını, məscidləri, qəbristanlığı, Əli ayağını, imamzada ziyarətghasını, qalanı, xan sarayını və xarabazarlığa çevrilmiş xan sarayını şairlər evinə çevirməsi arzusunu mənə danışdı. Meyxanaçı Ağsa Səlim və Şagirdlərini bir çayxanaya toplayıb danışdırdı.

§

Bakıda bütün şeirlərindən bir nüsxə mənə verib: bunlar səndə qalsın lazım gələrsə İranda çap elətdirərsən dedi. Onları alıb bütün Qafqaz səfərim boyunca oxuyub çıxdım.

Bakı səfərimi tamamlayıb, işğal edilmiş Qarabağa ilk kameranı apardım. Ermənistanıda sovub Gürcüstan və Dağıstanda çəkiliş apardım və nəhayət İrana qayıtdım.

Hacı Əlikram birinci həbsini yaşayırdı. Onun məhbəsdə sağlıq vəziyyətinin ağır olduğunu eşidirdim. Hacı Mailə zəng edib Hacı Əlikramdan xəbər alırdım.

§

Bu zəngləşmələrdə Hacı Mailin səsində o hər zamanki təravəti tapa bilmirdim. Məndən küsübmü, hansısa işimdən inciyibmi?, bilmədən başı soyuqluqmu eləmişəm?

O İrana gəlib gedirdi, mən onun gəlməsini o gedəndən sonra kimlərdənsə eşidirdim. Hər zaman, zəmana qafilyana yanaşdığım kimi,

bu yol da işi zamana buraxdım. Nə Mailin ömrü bitər, nə mənim. Qalsın görək başımıza nə gələcək deyə gözlədim.

Bir gün dostlardan biri Hacı Mailin onun evində qonaq olduğundan danışdı və orada çəkilən xatirə şəkillərini gətirdi. Şəkilləri ayıraraq mənə göstərdi. Mən bir az alındım və şəkillərə meyilsiz göz atıb, yerə qoydum. O dost incidiyimoi başa düşüb özünü günahsızlaşdırmaq üçün Hacı'nın tapşırığı üzrə onun portretlərini göstərmədiyini söyləyib, bu səfərdə mənə nigaran etdi. Uzaqdan və dəstəcəmi çəkilməmiş şəkilləri birdaha qoyduğum yerdən götürüb diqqətlə baxdım. Hacı büzüşmüşdü, sınıxıb, solub saralmışdı. «Hacı xəstədirmi?» deyə soruşdum. «Hə bir az bizdə olan günlər xəstə idi» dedi və davam etdi: «sizi də çağırmaq istədim, ancaq Hacı göyül vermədi və dedi «o kövrəkdir, mənə belə pozğun görüb darıxar, ürəyi sıxılar» dedi.

Pərişan və nigaran o evdən bir təhər çıxdım. Yolda bacım gicəlirdi. Hacı'nın simasını canlandırırıdım xəyalımda. Ovurdları batmış qabarıq yanaq sümükləri sökülmüşdü. Başında saçı qalmamışdı. Gözləri dərinliyə cummuşdu hadağadan çıxmışdı. Mən yolda yeriyərkən davamlı taleimə zillənmişdi. Uzun ömür sürməyin afətlərindən ən pənəmlisi dost – aşna itirməyə şahid olmaqdır amma mən çox tez başlamışdım bu itgiləri. Yaxınlarım ardı – arası kəsilmədən xəzan yarpağı kimi tökülürdülər. Mən isə durub baxırdım bu an bə an tənha laçmağımın trajik tamaşasına. Olmaya indidə bunun növbəsidir. Bundanda doymamışdım axı. Doyunca görməmişdim axı. Demədiyim sözlər dediklərimin milyonda biridə olmazdı axı. Hər dəfəsində növbəti həsrəti növbəti görüşə buraxmışdım bütün yarımın qalan işlərim və əl çatmaz – ulaşılmaz arzularım kimi. Hələ ağır duman kimi başımın üstünə çökmüş uğursuz xülyaları dağıtmaq üçün dəli kimi küçədə fit çalmağa başladəm və kiminsə ifasında eşitdiyim Mailin bir qəzəlini zümzümə edərək evə çata bildim:

Evdə yeyib içmədən dərdlənəndə yatağan olduğum hər zamanki kimi başımı yasdığa atıb vaxtsız yatdım.

Gecənin gec bir vaxtı və yuxunun dəmli çağında Hacının arıq əlləri məni sakincə silkələyərkən oyandım. Başımın üstündə üstümə əyilərək ayaq üstə durmuşdu. Bənizi bənövşə kimi göyərmişdi. Əllərinin büzüşmüş dərisinin altında xırda - xırda boğulmuş qan ləkələri vardı. Əlinə zillənib qalmışdım. Əlinin üstünə uzanan damarları sümüklərin arasında qabarmışdı. Titərəyişli, soyvq və sararmış əlləri bədənimin üstündə toxunduğu yeri dondurur, göyərdirdi. Hələ üzünə düğərü dərsət baxsım gəlməmişdi. Üzünüdə əlləri kimi görmək istəmirdim. Gözüm üzünə elə bayaq bir ötəri toxunub məni büzüşədürmüşdü. O bir baxış məni ağlatmağa yetərdi. «Hacı nə əcəb? xeyr ola ! bura gəllibsən?» Deyə ona sual verdim. «Heç burdan getməmişəm ki, altı aydı sizdəyəm. Gah namazxananızda yük yerinin arxasında, gahəda kitabxananın arxasında oturub qalmışdım bunca zəman. Cəmatın üzünə çıxmağım gəlmir. Hərəkədən bezmişəm. Səninsə üzünə çıxa bilmirdim, Qüssələnersən deyə. Gəl bir iki şeirləşeg» deyə məni ayağa durquzmağa çalışdı. Nəfəsi tövüşüb yerə çökdü. Başımın tükləri tökülmişdü. Nərdəran ləhcəsilə mənə qayıtdı: «ğərdeş! Sən bilirəsn mənim adım neydü? ... Qağa! Bura Bəki dögül ki gərxəğun. Bura Tehrandü. Bes sən nöş gərxursan? dimey Tehrandədə gərxulur begem? Bi daa maa gəzel lerimdən vər oxuyağdə!»

Hacı Mail hönkürtüylə ağlayırdı. O düz deyirdi. O illər öncə bir qovluq şeirini İranda çap elətədmək üçün mən başı daşlı soyuq başlıya vermişdi. İndi o öz şeirlərini məndən geri istəyirdi. Küsgün olduğunu üzünə gətirmirdi. Axı mənim üzüm yox idi. Hansı üzümə gətirəcəyidi? Sifətim başımdan silinmişdi. Birdən Maildən üzr istəmək üçün onun üzünə dirəndim: «Mail canım!» Deyə ... tumub qaldım. Mailində başımda üzü yox idi. Mənə nəilə baxır?, hansı gözlə görür?, hansı ağızla danışırdı bəs? Birdən azan verməyə başladı:

Allah-u əkbər.... Allaaaaah-u əkbəəəəər.

Azan sözlərinin içində, dil - dodaq arasına, «gəl dəstamaz alaq» dedi, əllərini övsədi. Əllərindən su axırdı. Həmən suyu boş və mübhəm üzünə çırpırdı. Üzsüz başından da əlləri kimi su axırdı. Göz yaşını kimi arı - duru su. Gülab qoxuyurdu. Demək uzun illər boyunca qədim irfan ədəbiyyatımızda oxuyub mənasını anlamadığım «Ab dəstan» sözü bu xariqəmiş. Övliyə bə`zən əllərini sıxarkən su axar və o su ilə həm özü həm müqtədalara dəstamaz alarlardı.

Hıçqırığı səslərini eşitməsəyədim o suyun gur axması üçün göz yaşını olduğunu heçdə anlamazdım. Hacının ovuclarında gözü varmış qələm tutan barmaqlarında ağlaya bilərmiş demə! Üzünün yerindən sarımtıl bir işıq sızıb, otağa sərilən xalının çiçəklərinin canına süzür və sızırdı.

Mənim əl - qolumda o məhtabi rənglə boyanmışdı. Dolabı açıb unudulmuş kağızların sandığına doğru süründüm. Mailin şeirlərini tapıb ona tərəf uzatdım. Sandağı açdım kril əlifbası ilə maşinkada düzülmiş şeirləri daşıyan vərəqlərə toxundum. Kağızlar sal buz olmuşdu. Əlim üstünə yapışıq qaldı. Əlimi qopara bilmirdim. Hacımın üzündən sızıb qollarıma süzən və əl – qolumu boyayan məhtab rəngi dirsəklərimdən barmaqlarıma doğru axdı. Sarı alovlar şöhlələndi. Sal buzlaşmış şeir vərəqləri əridi, sandıqdan daşdı. Sandıqdan xalının çiçəklərinin üstünə şeir ətirli tər, şeir suyu süzürdü. Hacı Mailə nə cavab verəcəkdim? Çəkinə - çəkinə arxama döndüm. Hacıya macəranı danışacaq və olanları özünə göstərəcəkdim.

..... Hacı mənim soyuq yatağıma uzanmışdı. !!! Boyu bərabəri ağ xırqə (don) əynindəydi. Şeirləri kimi özüdə donmuşdu. Bir daha bu dünyada əriməmək əzmi ilə.

Bu şeirdilimə axdı:

*iyid bir vaxt qansızlara qan verər
bir vaxt özü qansızlıqdan can verər.*

§

Axşama qədər özümə gələ bilməmişdim. Telefonun dəstəyini alıb oğlu Mustafaya zəng elədim. Bir - iki damla yetimənə ağlaşdıq. Bir damla göz yaşıda damdı Yasin surəsinin üzərinə. Atası üçün Şəhriyarın bu şeirini ona təlqin etdim:

*Mənim atam süfrəli bir kişiydi
el əlindən tutmaq onun işiydi
gözəllərin axıra qalmışiydi
ondan sora dönərgələr döndülər
çəşmələrim - çırağlarım söndülər.*